

De collectieve herinnering aan Anton de Kom

Tussen twee verhalen

Begin dit jaar maakte de Nederlandse regering een 'ruiterlijk gebaar' om recht te doen aan de nagedachtenis van Anton de Kom (1898-1945). Door deze en andere ontwikkelingen is de bekendheid van de Surinaamse antikoloniale schrijver en verzetsheld anno 2021 tot grote hoogte gestegen. Hoe heeft de collectieve herinnering aan De Kom zich de afgelopen jaren ontwikkeld? En welke rol spelen de Tweede Wereldoorlog en het slavernijverleden daar in?

door Joep Schenk

'Arm aan mensen, armer aan menselijkheid', schreef De Kom over zijn geliefde vaderland Sranang, Suriname. De Kom groeide er op onder het Nederlands koloniaal bewind. En, al was de slavernij in 1863 afgeschaft, als jongeman ervoer hij al snel dat de uitbuiting en de onderdrukking nooit hadden opgehouden. Hij was een zwart kind uit een familie met een slavernijverleden en maakte daarom in koloniaal Suriname geen enkele kans op een carrière. Als kantoorklerk in dienst van de Balata Compagnieën Suriname en Guyana was hij bovendien getuige van de erbarmelijke omstandigheden waarin de veelal Javaanse en Indiase contractarbeiders op de plantages keihard moesten werken voor een schamel loon. Hij leerde hun hoe ze met het contract in de hand bij hun witte bazen konden afdwingen waar zij recht op hadden. De Koms intrede in de kleine politiek activistische kring van vakbondsmannen Louis Doedel en Theo de Sanders veranderde te weinig aan zijn hopeloze toekomstperspectief voor Suriname en in 1920 besloot hij naar Nederland af te reizen.

Daar, in Den Haag, vond De Kom emplooi als vertegenwoordiger van een koffie- en theehandel. Het was ook bij deze firma waar hij zijn Nederlandse vrouw Nel

Anton de Kom

Borsboom ontmoette. Niet minder belangrijk was zijn kennismaking met Indonesische studenten en Mohammed Hatta in de hoofdstad. Tijdens bijeenkomsten van de door hen opgerichte nationalistische beweging Perhimpunan Indonesia hielden zij onverbloemd en voor De Kom buitengewoon inspirerende antiekoloniale redevoeringen. Ook in de Nederlandse communisten vond De Kom een politieke, namelijk antiekoloniale, medestander.

Onder de naam Adek begon hij in socialistische en communistische bladen te publiceren over de misstanden in Suriname. Eind 1932, midden in de economische crisis, keerde De Kom met zijn gezin terug naar de kolonie. Zijn verblijf in Suriname was van korte duur. Het gezag liet hem schaduwen en verbood hem in het openbaar te spreken. Toch verminderde dat niet de hoop die de Surinamers uit zijn komst haalden. Duizenden creolen, Javanen, Hindoestanen en marrons kwamen langs zijn adviesbureau op het erf van zijn ouderlijk huis. 'Misschien zal het mij lukken', schreef De Kom later, 'hen iets te doen gevoelen van al de hoop en moed die besloten liggen in dat ene machtige woord dat ik leerde in den vreemde: organisatie.' En: 'Wat kan ik voorlopig anders doen dan in de harten het beginsel der solidariteit planten...' Hoop, solidariteit en moed: voor de koloniale machthebbers voldoende reden om De Kom te arresteren op verdenking van 'poging tot omverwerping van het wettig gezag'. Toen een grote menigte zijn vrijlating eiste en De Kom het geagiteerde volk opriep geen geweld te gebruiken, opende de politie het vuur en vielen er twee doden en tientallen gewonden. Drie maanden gevangenschap later, werd De Kom zonder vorm van proces of veroordeling met zijn gezin op de boot gezet naar Nederland. Hij zou Suriname nooit meer zien.

Het gezag liet hem schaduwen en verbood hem in het openbaar te spreken

In Nederland zette hij zijn studie naar het Nederlands kolonialisme voort en publiceerde hij *Wij slaven van Suriname* (1934). Het eerste boek over de geschiedenis van het land vanuit een Surinaams perspectief, met als doel 'het zelfrespect der Surinamers op te wekken.' Het boek verkocht redelijk, maar De Kom kon niet van de opbrengsten leven. Zijn openlijke activisme maakte het vinden van werk moeilijk. Over zijn activiteiten in de oorlogsjaren is niet veel bekend, behalve dat hij voor illegale communistische bladen schreef en actief was in het verzet. Op 7 augustus 1944 arresteerde de Duitse bezetter De Kom in Den Haag. Als politiek gevangene kwam hij uiteindelijk terecht in concentratiekamp Neuengamme, waar hij na maanden zware dwangarbeid in het kampcomplex Sandbostel in 1945 aan tuberculose overleed.

Herinnering en polarisatie

Pas in de jaren '60 herleefde de aandacht voor Anton de Kom. In de context van de wereldwijde dekolonisering

werd De Kom onderdeel in debatten over het Nederlandse koloniale verleden. Links-revolutionaire Surinamers putten inspiratie uit zijn werk waarin organisatie en zelfrespect centraal stonden. In de jaren '80, onder het militaire bewind van Desi Bouterse, werd hij onderwerp van een persoonsverheerlijking. Het regime schilderde hem af als icoon van revolutionair Suriname. Surinaamse en Nederlandse groepen van linkse signatuur in

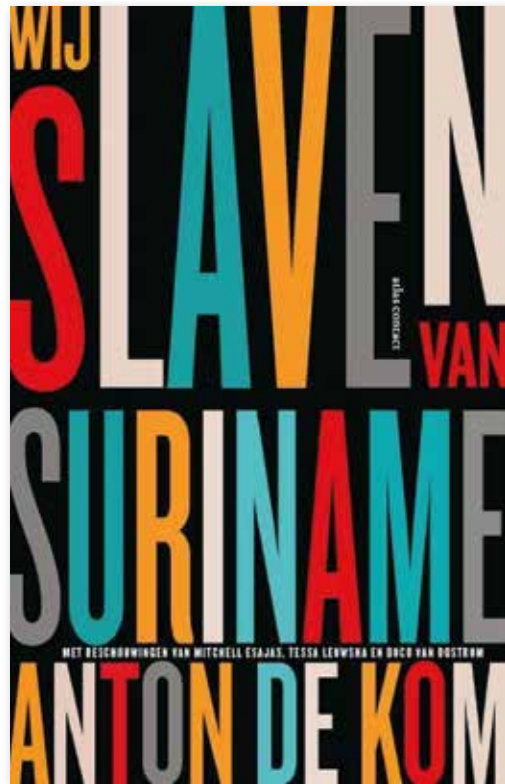

Foto: Ed Oudenaarden/ANP

Nederland keurden deze inlijving van De Kom door het regime sterk af en wezen op zijn pacifistische inborst en strijd voor menselijke waardigheid.

Dit was ook de tijd dat de herinnering aan De Kom in Nederland sterker in het teken van de Tweede Wereldoorlog kwam te staan. In 1982 ontving hij postuum het verzetshedenkingskruis en werd er een straat in de Haagse verzetsheldenbuurt naar hem genoemd. Surinamers verwelkomden deze Nederlandse erkenning van de bijdrage van De Kom aan de strijd tegen het fascisme. De herinnering aan De Kom diende zo ook de culturele integratie van een minderheidsgroep. Al vallen hier twee belangrijke kanttekeningen bij te maken. Allereerst was het pijnlijk dat de Nederlandse overheid en het grotere publiek zelfs na de formele erkenning van De Kom als verzetsheld de meer algemene betrokkenheid van Suri-

Het huis van Anton de Kom in Paramaribo.

Pas in de jaren '60 herleefde de aandacht voor Anton de Kom

name in de Tweede Wereldoorlog bleven negeren. Ten tweede bleek de Nederlandse regering niet bereid ook eerherstel aan De Kom te verlenen door zijn arrestatie en verbanning uit Suriname 56 jaar na dato te veroordelen. De Nederlandse regering verwelkomde dus de culturele integratie van de Surinamers, zolang dat maar niet ten koste ging van het zelfbeeld van een rechtschapen Nederland.

In de jaren 2000 bleef de herinnering aan De Kom deel uitmaken van die twee grote identiteitsverhalen: de Tweede Wereldoorlog en het slavernijverleden. Tegelij-

kertijd valt een polarisatie tussen deze twee verhalen ook op. Hoewel de aandacht in de wetenschappelijke en museale wereld voor het Surinaamse en Indische oorlogsverleden sinds de jaren 2000 toenam, claimden rechtse media en volksvertegenwoordigers de herinnering aan de oorlog voor de autochtone Nederlander. Aandacht besteden aan de 'verwaarloosbare' rol van Nederlanders met een migratieachtergrond tijdens de oorlog noemde PVV'er Martin Bosma in 2008 een vorm van 'multiculturele geschiedvervalsing'. Ook vanuit de Surinaamse gemeenschap waren zulke monopoliserende stuiptrekkingen waarneembaar. In 2014 legde een groep Surinaamse, Afrikaanse en Caribische Nederlanders een toespraak van vicepremier Lodewijk Asscher stil tijdens Keti Koti, de jaarlijkse viering van de afschaffing van de slavernij, met de woorden: 'Wij staan hier voor Anton (De Kom) (...) en talloze onzichtbare strijders en slachtoffers

van de Nederlandse rijkdom en welvaart. Wij zijn hier om ervoor te zorgen dat er geen vreemde adem hun herdenking bedreeft.

Een meerstemmige geschiedenis

Het opeisen van de herinnering aan of de vertolking van een persoon op basis van cultureel, etnisch of politiek verwantschap is de laatste jaren nog niet verdwenen. Toch heeft de sterk verbrede discussie over hedendaags racisme juist ook veel ruimte gegeven aan inclusievere geschiedenis en reflectie. Wie laten we in onze geschiedverhalen aan het woord? En kan het zijn dat de duistere geschiedenis van slavernij en kolonialisme nog een erfenis kent in het hedendaags institutioneel racisme? Deze racismediscussie bracht onderwijsminister Van Engelshoven (D66) er in 2019 toe op te roepen tot een 'herijkte' Canon van Nederland, met extra

Activisten in de Black Lives Matter-beweging putten inspiratie uit De Koms strijd tegen racisme

De Koms strijd tegen racisme en onderdrukking, uit zijn activisme vóór solidariteit en menselijke waardigheid én verwelkomen zijn verworven positie in het Nederlands collectieve geheugen.

In februari 2021 volgde eindelijk ook het eerherstel waar de Surinaamse gemeenschap al sinds 1988 om vroeg. De Nederlandse regering erkende ondubbelzinnig het foutieve handelen van de toenmalige overheid inzake Anton de Kom. De Tweede Kamer (behalve PVV en FVD) stemde in met een motie van GroenLinks om

een 'ruiterlijk gebaar' te maken dat recht zou doen aan de nagedachtenis van De Kom.

De roep om een inclusievere en meerstemmige geschiedenis kan ik volledig onderschrijven. En toch voelde ik mij als Nederlandse, witte, historicus en man, terughoudend of misschien zelfs gediskwalificeerd om over De Kom te schrijven. Hoe kon ik deze geschiedenis beschouwen, zonder die me toe te eigenen? Dat vroeg en vraagt inlevingsvermogen van mijn kant. Ik moet de

Anton de Kom in de Canon van Nederland (www.canonvannederland.nl/nl/antondekom).

aandacht voor de zwarte bladzijden uit de Nederlandse geschiedenis. Wat haar overigens vanuit (centrum) rechtse hoek weer op het verwijt kwam te staan dat zij ongewenste 'politieke sturing' aanbracht in dit proces. Niettemin kwam er in 2020 in de herijkte Canon meer aandacht voor die zwarte bladzijden, werd sociale ongelijkheid een van de zeven hoofdlijnen en werden er vensters ingevoegd om de meerstemmigheid in de Canon te bestendigen. Eén van die vensters was Anton de Kom. Het debat omtrent racisme en de aandacht voor De Kom in de Canon zorgden ervoor dat de nieuwe editie van *Wij slaven van Suriname* in de bestsellerlijst kwam en dat er dat jaar nog vier herdrukken volgden. Activisten in de Black Lives Matter-beweging putten inspiratie uit

Nederland stond en staat voor orde, rust, veiligheid en welvaart bevragen met *voor wie* was en is die orde, rust, veiligheid en welvaart bedoeld? Dat betekent ook dat ik kwetsbare punten moet integreren in mijn zelfbeeld. Niet bang zijn om over Anton de Kom te lezen en te schrijven, maar ook schuld en schaamte onderdeel maken van het identiteitsverhaal dat nu eenmaal iedere historicus in zich draagt.

Joep Schenk – Docent geschiedenis van de internationale betrekkingen aan de Universiteit Utrecht. In 2010 schreef hij het hoofdstuk 'Anton de Kom', in Madelon de Keizer en Marije Plomp (red.), *Een open zenuw. Hoe wij ons de Tweede Wereldoorlog herinneren* (Bert Bakker: Amsterdam, 2010).